

Äänneistä ja kirjaimista tavuiksi ja sanoiksi

Tiina Siiskonen

Tässä tekstissä kuvataan lukemaan ja kirjoittamaan oppimisen vaihetta, jossa yksittäisiä äänneitä yhdistetään tavuiksi ja sanoiksi – erityisesti sitä, millaisia vaikeuksia näiden taitojen omaksumisessa voi olla, ja miten oppimista voidaan tukea.

Äänneiden yhdistäminen tavuiksi ja sanoiksi

Ääntäminen kannattaa yhdistää kaikkiin mahdollisiin harjoituksiin ja harjoitusvaiheisiin, joissa opetellaan tunnistamaan ja muodostamaan tavuja ja sanoja. Toistoa voidaan tarvita hyvinkin paljon. Erilaisten tavutason harjoitusten lisäksi tarvitaan monipuolisia harjoituksia, joissa tunnistetaan sanoista kuultuja ja nähtyjä tavuja sekä lisätään, poistetaan ja vaihdetaan sanoihin tavuja.

Lyhyt ja pitkä vokaali ovat jo sellaisenaan myös tavuja. Yleisin tavutyyppi suomen kielessä on kaksikirjaiminen konsonantti-vokaali-tavu. Toiseksi yleisimpiä ovat kolmikirjaimiset konsonanttialkuiset tavut. Opetus aloitetaan usein kuitenkin vokaalialkuisilla tavuilla, koska ne ovat helpompia ääntää, vaikka ovatkin harvinaisempia. Lyhyet tavut ovat yleensä helpompia kuin pitkät, mutta myös tavun rakenteella on merkitystä.

Tavujen ja sanojen kokoaminen aloitetaan yleensä helpoimmista tavu- ja sanarakenteista. Joskus voi kuitenkin olla tarkoituksenmukaisempaa käyttää alkuvaiheessa myös yleisimpiä kaksikirjaimisia tavuja, koska niistä saadaan helpommin saman tien koottua lyhyitä tuttuja sanoja – ja jopa sellaisenaan joitakin yksitavuisia sanoja. Sanojen tutuus helpottaa niiden tunnistamista, mutta merkitysten ymmärtäminen on silti hyvä aina varmistaa.

Harjoittelun edetessä on hyvä pohtia, miten paljon tällainen kokoava lukeminen kuormittaa alkavan lukijan muistia: millaisia tavarakenteita ja kuinka monitavuisia sanoja missäkin vaiheessa on mielekästä harjoitella ja miten.

Vaikka puhutun ja kirjoitetun suomen kielen lähes täydellinen vastaavuus helpottaa osaltaan lukemaan ja kirjoittamaan oppimista, sanojen monitavuisuus ja siten myös pituus, yhdyssanojen yleisyys sekä sanojen monet eri taivutusmuodot, päätteet ja liitteet saattavat toisaalta tuottaa paljonkin hankaluuksia alkavalle lukijalle ja kirjoittajalle.

Sanatasoinen oikeinkirjoitus

Vaikka lapset harjoittelevat usein sanojen kirjoittamista jo ennen kuin osaavat lukea, oikeinkirjoitustaito kehittyy yleensä hitaammin kuin lukemisen tarkkuus. Kun vaikeuksia ilmenee teknisen lukutaidon tarkkuudessa, niitä on yleensä myös oikeinkirjoituksessa, ja jossain vaiheessa vaikeudet tarkkuudessa saattavat näkyäkin enää vain oikeinkirjoitusvirheinä.

Kirjoitettaessa sanat jaetaan tavuiksi ja tavut äänneiksi. Tämä edellyttää tarkkaa tavujen ja äänneiden erottelua ja tunnistamista sekä niitä vastaavien kirjainten tuottamista. Sanojen tavuttamistaito onkin äänneiden erottelu- ja tunnistamistaitojen sekä äännekirjainvastaavuuksien hallinnan lisäksi välttämätön edellytys oikeinkirjoitustaidon kehittymiselle.

Tavutietoisuus kehittyy lapsilla ennen äännetietoisuutta. Riimit, lorut, runot, laulu- ja sanaleikit tutustuttavat jo pieniä lapsia sanojen rakenteisiin ja rytmiin. Puhutun suomen kielen tavurytmi auttaa myöhemmin myös kirjoitetun kielen tavarakenteiden hahmottamisessa.

Lukemaan ja kirjoittamaan opeteltaessa onkin harjoiteltava monipuolisesti sekä kuultujen, itse puhuen tuotettujen että kirjoitettujen sanojen tavuerottelua ja tavuttamista. Tavurytmiharjoitukset ovat tehokkaimpia, kun niihin yhdistetään puheen tai laulun lisäksi myös liike. Lisäksi puhutun ja kirjoitetun kielen yhdistäminen harjoituksissa tukee kirjoittamaan oppimista. Siksi tavuja ja sanoja puhutaan ja luetaan ääneen – äänne äänneeltä ja tavuittain – sekä niitä kirjoitettaessa että omaa tuotosta tarkistettaessa. Tavuja ja tavurajoja voidaan havainnollistaa kirjoitetuissa sanoissa monin tavoin.

Vaikka äännekirjainvastaavuus on suomen kielessä lähes täydellinen, poikkeuksiakin on, eivätkä kaikki rakenteet ole yhtä helppoja. Luku- ja kirjoitustaidon kehityksen alkuvaiheessa on tärkeää kiinnittää huomiota erityisesti näihin ongelmakohtiin:

- äänneiden keston vaihtelu (varsinkin pitkä vokaali ja geminaatta eli kaksoiskonsonantti),
- diftongit,
- tavuloppuinen /h/,
- äng-äänne,
- konsonanttikasaumat sekä
- vierasperäiset konsonantit ja rakenteet.

Motivaation ylläpitäminen

Tavanomaista hitaammin edistyttyäessä harjoitusten monipuolisuus ja innostavuus ovat erityisen tärkeitä. Myös merkitykset ja itselle tärkeät sisällöt motivoivat. Kirjaimet, äänneet ja tavut ovat kuitenkin sellaisenaan merkityksettömiä yksiköitä. Siksi niitä pyritään yhdistämään mahdollisimman pian erilaisiin oppijoita kiinnostaviin tuttuihin ja mahdollisuuksien mukaan omakohtaisiin merkityksiin ja mielikuviin. Yksinkertaisten sanojen muodostaminen on mahdollista, vaikka ei osattaisi vielä kuin muutama suomenkielisissä sanoissa yleisimmin esiintyvä äänne ja tavu.

Valmiit lukemisen ja kirjoittamisen alkeiden opettamiseen tarkoitetut materiaalit on yleensä suunnattu esi- ja alkuopetusikäisille lapsille. Jos oppiminen on paljon tavallista hitaampaa, materiaalien aihepiirit tai toimintatavat eivät ole enää oppijan ikä- ja kehitystasolle sopivia, eivätkä siksi motivoi harjoittelemaan. Jo pelkästään hidas edistyminen saattaa vaikuttaa harjoittelumotivaatioon. Tällöin oppijan omien mielenkiinnon kohteiden huomioon ottamisella voi olla hyvinkin suuri merkitys.

Oppiminen ja harjoittelumotivaation säilyminen edellyttävät riittävää määrää onnistumisen kokemuksia. Erilaiset oppimispelit voivat osaltaan motivoida harjoittelemaan, varsinkin jos ne ovat adaptiivisia, eli niiden vaikeustaso mukautuu joustavasti pelaajan osaamisen mukaan, jolloin onnistumisen kokemuksia ja toistoa tulee riittävästi. Suoriutumisesta voi usein saada myös palautetta, mikä saattaa osaltaan innostaa oppijoita tavoittelemaan yhä parempia suorituksia. Jos vaikeudet ovat sitkeitä, tällaiset pelit eivät kuitenkaan sellaisenaan riitä, etenkin jos pelaamiseen ei sisälly omaa tuottamista. Ne voivat kuitenkin olla hyvä lisä harjoitteluun.

Kun taidot kehittyvät hyvin hitaasti, edistymistä saattaa olla joskus vaikea havaita. Siksi *jo pienenkin edistymisen näkyväksi tekeminen oppijalle on erityisen tärkeää. Järjestelmällinen kehityksen seuranta antaa myös opettajalle tietoa siitä, onko tuki oikein kohdennettua ja riittävää.*

Tekijä:

Siiskonen, T. (2020). *Äänneistä ja kirjaimista tavuiksi ja sanoiksi*. LUKILOKI-hanke 2018–2022. Jyväskylän yliopisto.

Lähteitä ja lisälukemistoa:

Aro, M., & Lerkkanen, M-K. (2019). Lukutaidon kehitys ja lukemisvaikeudet. Teoksessa T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (toim.), *Oppimisen vaikeudet* (s. 252–289). Niilo Mäki Instituutti.

Lerkkanen, M-K., Ahonen, T., Ketonen, R., & Leppänen, U. (2019). Kirjoittamisen vaikeudet. Teoksessa T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (toim.), *Oppimisen vaikeudet* (s. 304–322). Niilo Mäki Instituutti.

Siiskonen, T. (2010). Kielelliset erityisvaikeudet ja lukemaan oppiminen. *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti NMI-Bulletin*. 20(2), 4–9.

Siiskonen, T., Ahonen, T., & Määttä, S. (2019). Kielenkehityksen vaikeudet. Teoksessa T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (toim.), *Oppimisen vaikeudet* (s. 224–250). Niilo Mäki Instituutti.

Siiskonen, T., Poikkeus, A-M., Aro, M., & Ketonen, R. (2014). Lukemis- ja kirjoittamisvalmiudet. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen & R. Ketonen (toim.), *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa* (ss. 311–332). Opetus 2000. PS-kustannus.